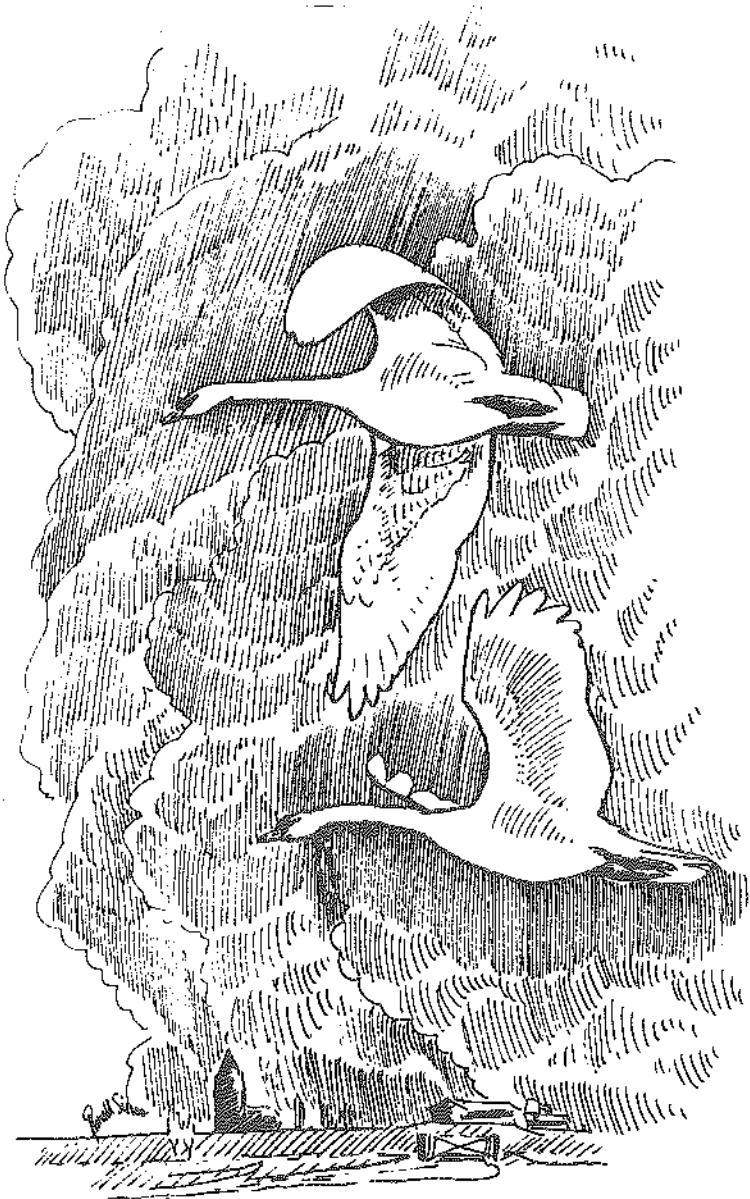
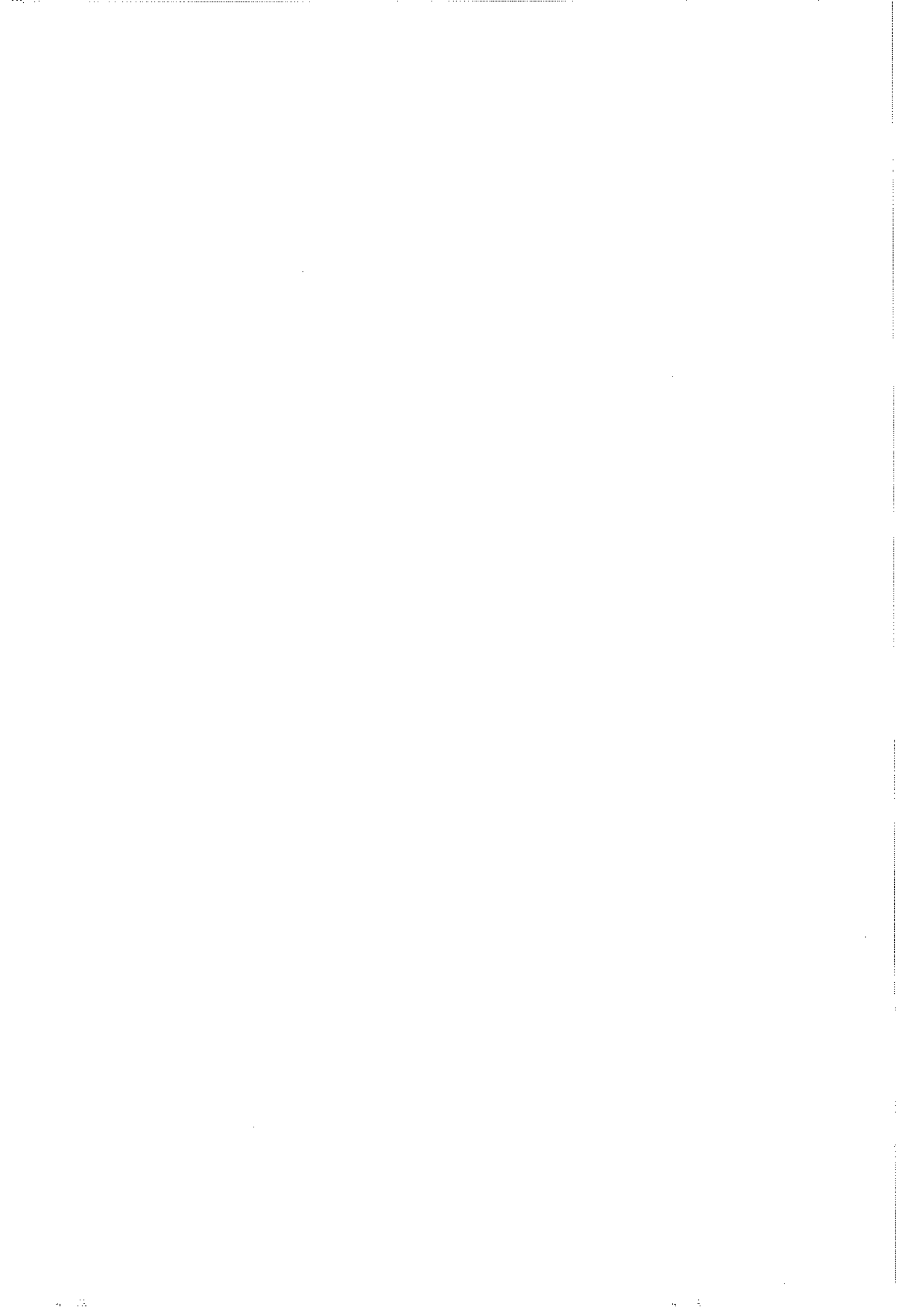

DE KNOBBELZWAAN IN HET GOOI EN OMSTREKEN
IN 1989
F.H.VAN DE WEIJER

62

Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken
Uitgavenummer 62 1989

VOORWOORD

In de winter van 1987 - 1988 hebben enkele leden van de Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken mij gevraagd in het voorjaar van 1988 een knobbelzwanentelling te organiseren.

Omdat ik geen enkele ervaring had in het organiseren van een dergelijke vogeltelling leek dit aanbod mij een ideale kans om die hiermee op te doen. Het verslag is zo samengesteld dat de inhoud ook begrijpelijk is voor degenen die niet op de hoogte zijn van de werkwijze en uitvoering van een knobbelzwanentelling.

F.H.van de Weijer

Hilversum, 22 januari 1989

DE KNOBBELZWAAN
IN HET GOOI EN OMSTREKEN
IN 1988

Verslag van een voorjaargestelling naar het voorkomen van de
Knobbelzwaan in het werkgebied van de Vogelwerkgroep Het Gooi
en Omstreken in 1988.

Verslag : F.H.van de Weijer
Typewerk : M.de Graaf
Illustraties en omslag : R.P.Sinoo

Uitgavenummer 62 Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken 1989

© Copyright 1989 - Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum

De produktie van deze uitgave kwam tot stand onder auspiciën van het
Biogeografisch Informatiecentrum (BIC) van het Ministerie van Landbouw
en Visserij. Overname van gegevens is toegestaan met bronvermelding.
Het auteursrecht voor de illustraties berust bij R.P.Sinoo.

INHOUDSOPGAVE

	bladzijde:
Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	5
2. Doelstelling	6
3. Werkwijze	6
3.1 Waarom een voorjaargestelling?	6
3.2 Het werkgebied	6
3.3 De tellers	6
3.4 Telwijze	6
3.5 Op andere wijze verkregen informatie	8
4. Betrouwbaarheid van de gegevens	8
5. Resultaten	8
5.1 Opmerkingen bij tabel 1	13
6. Discussie	13
7. Samenvatting	15
8. Dankwoord	15
9. Geraadpleegde literatuur	16
10. Bijlage	17

1. INLEIDING

Het eerste onderzoek naar de verspreiding en de aantallen van de Knobbelzwaan in het voorjaar in het gebied tussen Vecht en Eem werd in 1978 uitgevoerd (Moolenbeek 1978).

Het zelfde jaar nog werd een najaarstelling georganiseerd (Klippel 1978). Een tweede voorjaarstelling volgde in 1979 (Klippel 1979). Ook werd er in 1979 een najaarstelling gehouden (Klippel 1979). Tenslotte was er nog een telling in het najaar van 1980 (Klippel 1980).

Tussen de in 1980 en de laatst gehouden telling ligt een periode van acht jaar waarin geen onderzoek werd verricht.

Het in dit verslag beschreven onderzoek poogt inzicht te geven in de huidige situatie.

2. DOELSTELLING

Het doel van de telling was inzicht te krijgen in de verspreiding, het aantal Knobbelzwanen in het voorjaar en zo mogelijk ook in het aantal broedparen in het werkgebied van de vogelwerkgroep. De gegevens werden mede verzameld om de populatieontwikkeling in de gaten te kunnen houden. Een nevensdoelstelling was het enthousiast maken voor vogeltellingen van leden van de vogelwerkgroep en cursisten van de vogelherkenningscursus.

3. WERKWIJZE

3.1 Waarom een voorjaarsstelling?

Voor deze knobbelzwaneninventarisatie werd gekozen voor een voorjaarsstelling in mei. De broedparen hebben zich in die maand gevestigd en hebben dan vaak al eieren of jongen. In deze tijd mogen er onder de broedvogelbevolking van de zwanen geen grote verplaatsingen worden verwacht. Een voorjaarsstelling geeft bovendien een betrouwbaarder beeld van een knobbelzwanenpopulatie dan een najaarsstelling.

3.2 Het werkgebied.

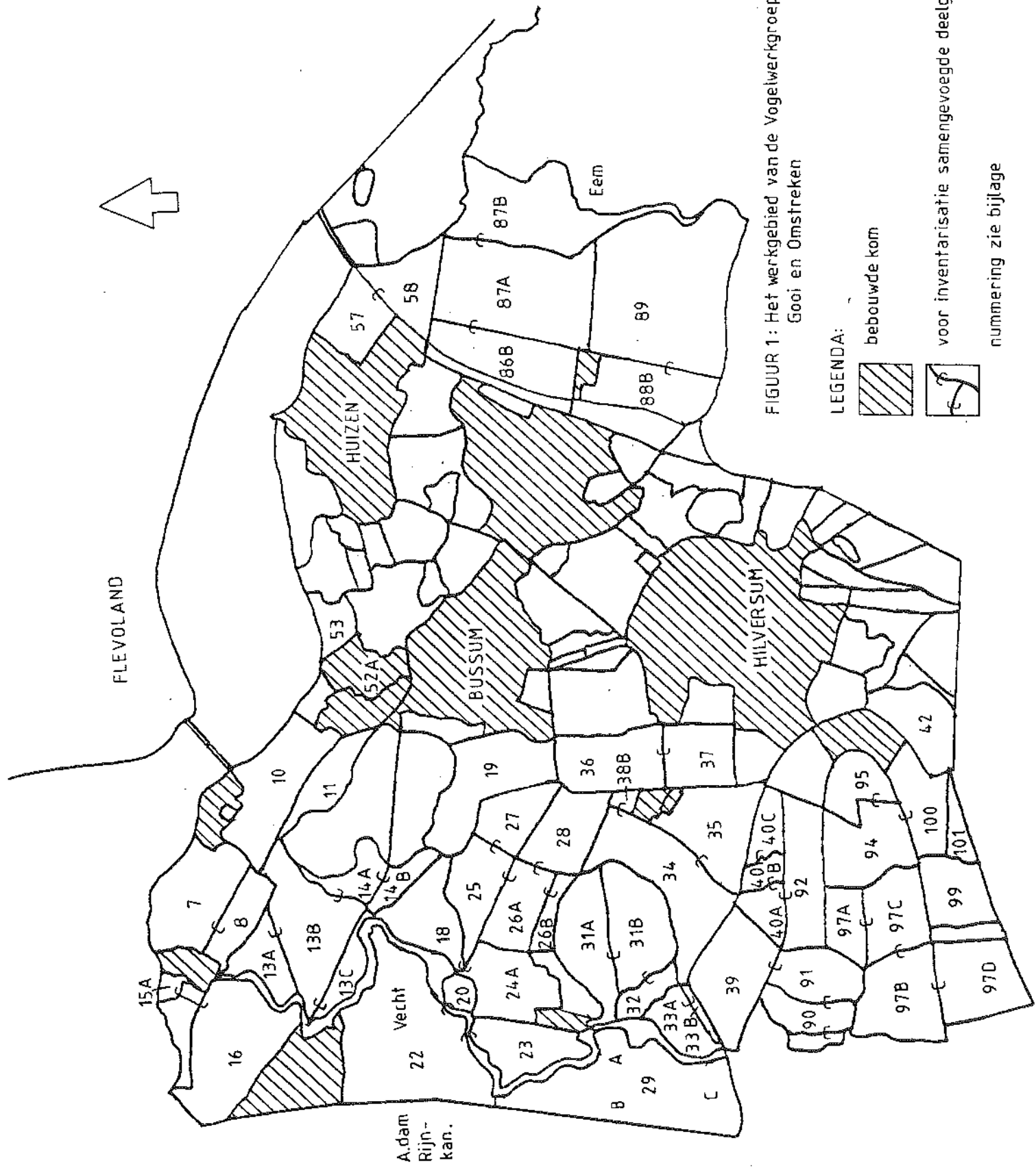
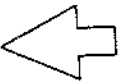
Het werkgebied van de vogelwerkgroep is in zogenaamde deelgebieden onderverdeeld. Voor de inventarisatie werden voor het gemak sommige deelgebieden bijeengevoegd (Figuur 1). De niet geïnventariseerde deelgebieden omvatten voornamelijk de hoger gelegen zandgronden van het Gooi.

3.3 De tellers.

Bereidwillige tellers werden gevonden onder de leden van de vogelwerkgroep en cursisten van de vogelherkenningscursus. De tellers hadden verschillende telervaring.

3.4 Telwijze.

Voor het veldwerk werd de tellers gevraagd hun deelgebied(en) te voet of per fiets in mei minimaal éénmaal te bezoeken. In een aantal gevallen werden gebieden meermalen op het voorkomen van Knobbelzwanen onderzocht. Dit was mogelijk omdat tegelijkertijd in het werkgebied ook een bergeendenonderzoek werd uitgevoerd. De waarnemingen werden alle verzameld op speciaal hiervoor ontworpen formulieren. De tellers werd gevraagd hierop per deelgebied de teldata, het aantal waargenomen Knobbelzwanen, het aantal oude en jonge dieren, de waarnemingstijd en eventuele opmerkingen te schrijven.

FIGUUR 1: Het werkgebied van de Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken

LEGENDA:

 bebouwde kom

 voor inventarisatie samen gevoegde deelgebieden

nummering zie bijlage

3.5 Op andere wijze verkregen informatie.

Bij de totstandkoming van dit verslag is ook gebruik gemaakt van mondelinge mededelingen. Ook waren er mensen bereid hun losse waarnemingen toe te zenden.

4. BETROUWBAARHEID VAN DE GEGEVENS

In de open graslandgebieden zullen weinig exemplaren gemist zijn. Anders ligt het in het onoverzichtelijke Vechtplassengebied met zijn vele wateren en moerasterreinen. De trefkans is daar gering als men het hele gebied niet met een boot doorkruist. Hoeveel exemplaren/broedparen hierdoor over het hoofd zijn gezien is niet aan te geven.

5. RESULTATEN

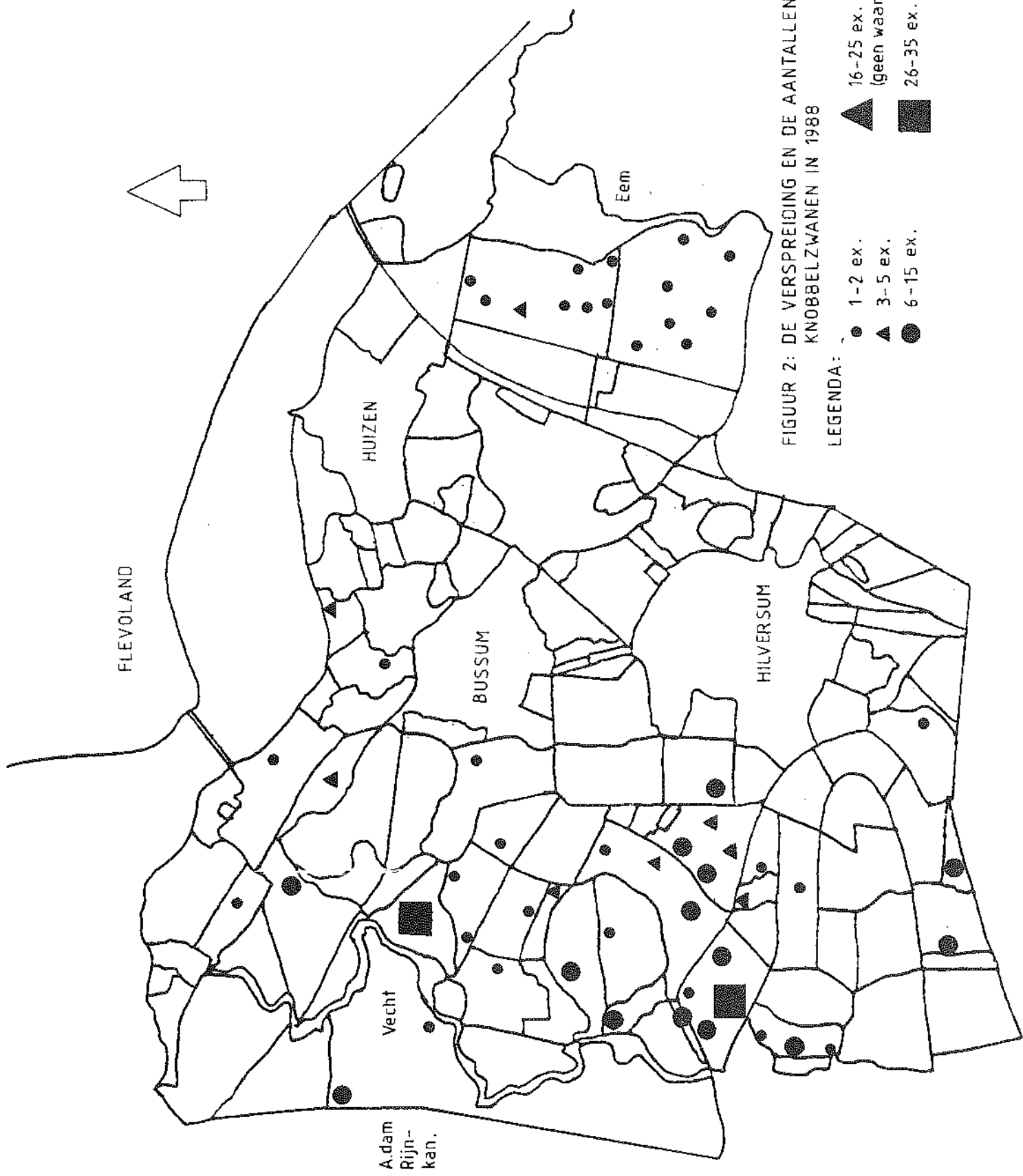
Op de verspreidingskaart (Figuur 2) komen enkele opvallende witte plekken voor. Zo zijn er in de Vecht en de terreinen ten westen daarvan slechts twee plaatsen waar Knobbelswanen zijn gesignaleerd. Ook in het zuidwestelijk deel van het onderzoekgebied zijn nauwelijks exemplaren aangetroffen. Deze gebieden zijn wel onderzocht en het zijn biotopen waarin Knobbelswanen kunnen voorkomen. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hier knobbelswanenbestrijding heeft plaatsgevonden. Opmerkelijk is ook dat het merendeel van deze gebieden binnen de provincie Utrecht liggen.

Het Naardermeer is niet onderzocht. De witte plek op de kaart is hiermee verklaard. Dit zelfde geldt eveneens voor de oevers van het IJ-, Gooi- en Eemmeer, die ook bij voorgaande tellingen niet werden gecontroleerd. Hoewel ook tot de provincie Utrecht behorend, waren er in de Eempolders wel Knobbelswanen aanwezig. In de Maatpolder die aansluit bij dit gebied werd geen enkel exemplaar gezien. De zomerdijk die de gebieden scheidt behoeft geen barrière te vormen. De grootte van de Maatpolder, de kwaliteit van de graslandgebieden en het beheer daarvan vormen evenmin een beletsel voor Knobbelswanen.

Het aantal broedparen in aanmerking genomen, is het aantal broedparen met waargenomen jongen gering. Ook het aantal jongen van de paren die wel broedsels hadden grootgebracht was niet erg groot.

Natuurlijke predatie van eieren of kleine jongen kan in het laatste geval één van de oorzaken zijn. Een andere oorzaak voor het ontbreken van jongen of een gering aantal daarvan kan het wegnemen, het verkleinen van het aantal eieren of het verstoren van het volledig broedsel zijn. De onzekerheid hierover blijft groot, omdat de paren niet over de gehele telperiode werden gevolgd.

De verspreiding van het aantal broedparen in het onderzochte gebied is weergegeven in figuur 3.

FIGUUR 2: DE VERSPREIDING EN DE AANTALLEN
KNOBBELZWANEN IN 1988

LEGENDA:

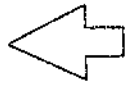
- 1-2 ex.
- ▲ 3-5 ex.
- 6-15 ex.
- ▲ 16-25 ex.
- 26-35 ex.
- (geen waarnemingen)

TABEL 1 : Het totaal aantal waargenomen of berekende Knobbelzwanen, broedparen, het aantal jongen en het gemiddeld aantal jongen per broedjaar, per deelgebied in 1988.

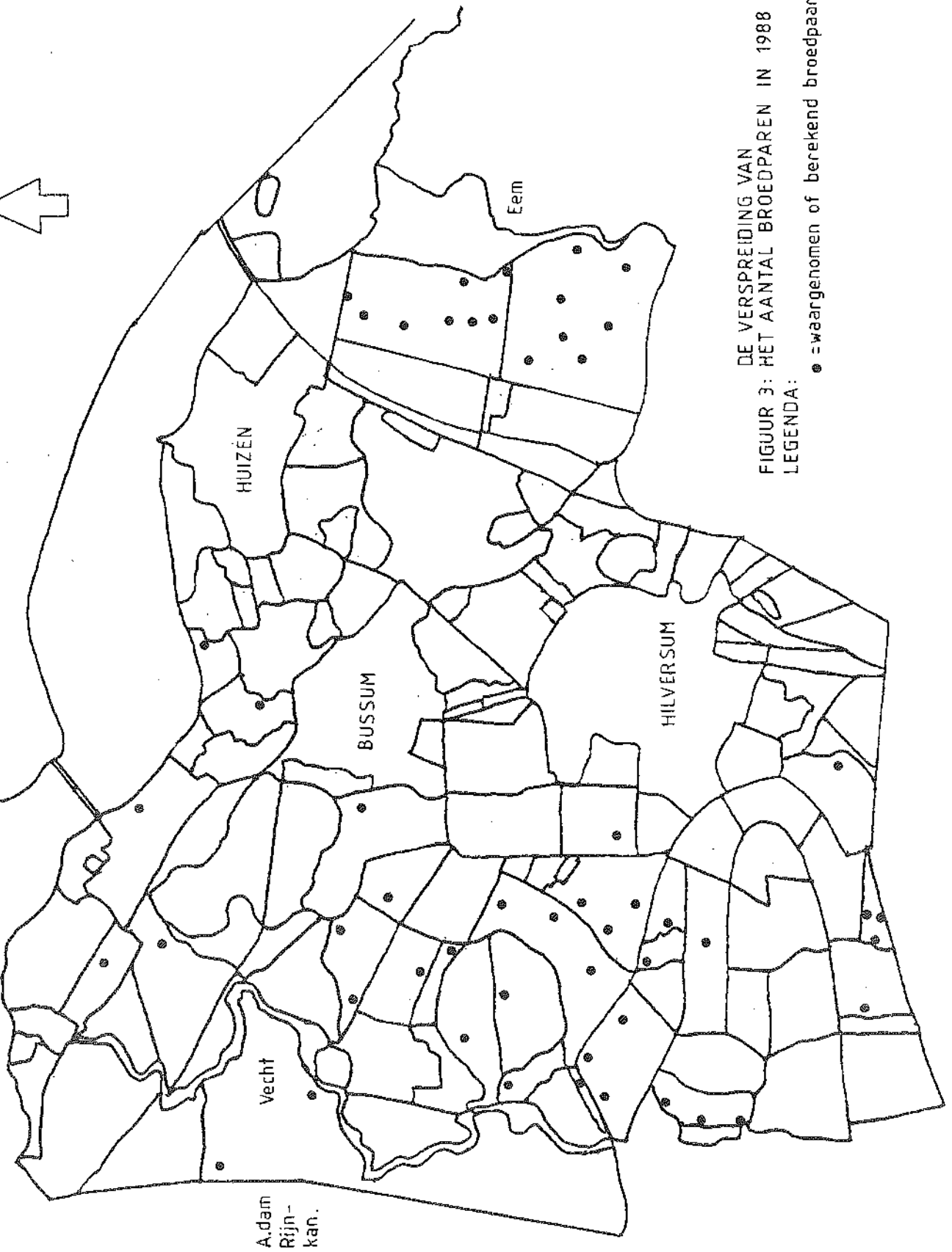
onderzochte deelgebieden	aantal Knobbel- zwanen	aantal broed- paren	aantal jongen	gemiddeld aantal jongen per broedjaar
7	0	0	0	0
8	2	1	-	-
10	2	1	-	-
11	3	0	0	0
13A	0	0	0	0
B	9	1	7(1)	7
C	0	0	0	0
14A	0	0	0	0
B	0	0	0	0
15A	0	0	0	0
16	0	0	0	0
18	32 1)	0	0	0
19	2	1	-	-
20	0	0	0	0
22	9	2	5(1)	2,5
23	0	0	0	0
24A	3 1)	0	0	0
25	4	2	-	-
26A	2	1	-	-
B	4	1	2(1)	2
27	2	1	-	-
28	0	0	0	0
29A	0	0	0	0
B	0	0	0	0
C	0	0	0	0
31A	7	1	5(1)	5
B	2	1	-	-
32	6	1	4(1)	4
33A	0	0	0	0
B	10	1	8(1)	8
34	15	3	9(2)	3
35	26	3	17(3)	5,7
36	0	0	0	0
37	7	1	5(1)	5
38B	0	0	0	0
39	54 2)	3	13(2)	4,3
40A	0	0	0	0
B	4	1	2(1)	2
C	2	1	-	-

onderzochte deelgebieden	aantal Knobbel- zwanen	aantal broed- paren	aantal jongen	gemiddeld aantal jongen per broedjaar
42	2	1	-	-
52A	2	1	-	- 3)
53	3	1	1(1)	1
57	0	0	0	0
58	0	0	0	0
86B	0	0	0	0
87A	18	8	2(1)	0,25
B	0	0	0	0
88B	0	0	0	0
89	14	7	-	-
90	11	3	5(1)	1,7
91	0	0	0	0
92	2	1	-	-
94	0	0	0	0
95	0	0	0	0
97A	0	0	0	0
B	0	0	0	0
C	0	0	0	0
D	0	0	0	0
99	10	1	8(1)	8 4)
100	0	0	0	0
101	12	3	6(1)	2
Totaal	281	53	99(20)	1,9

Gemiddeld aantal jongen per broedjaar met (waargenomen) jongen : 4,95

FLEVOLAND

DE VERSPREIDING VAN
FIGUUR 3: HET AANTAL BROEDPAREN IN 1988
LEGENDA:

● = waargenomen of berekend broedpaar

Legenda bij Tabel 1 :

- 0 = geen zwanen waargenomen
- = geen gegevens bekend; er kunnen niet waargenomen jongen geweest zijn
(1)= aantal broedparen waarvan het aantal jongen afkomstig is

5.1 Opmerkingen bij Tabel 1.

- 1) De 32 Knobbelzwanen in de Heintjesrak- en Broekerpolder waren daar niet continu aanwezig. Vermoedelijk waren het ongepaarde eerstejaars dieren die tussen bovengenoemde en de Spiegelpolder migreerden.
- 2) Naast de drie broedparen en 13 jongen waren op de Wijde Blik ongeveer 35 ongepaarde onvolwassen dieren tijdelijk en onregelmatig aanwezig.
- 3) Naarden Vesting werd, als enig deelgebied behorende tot de bebouwde kom, op Knobbelzwanen geïnventariseerd. Dit om aansluiting te zoeken bij de eerder gehouden tellingen. In verband met de baggerwerkzaamheden in de vestinggracht werden de hierin voorkomende zwanen verdreven. Het enige waargenomen broedpaar bij Naarderheem werd volgens buurtbewoners door de tuindienst van Naarderheem naar Iaren overgeplaatst.
- 4) Regelmatig verbleef een groep van 60-80 dieren in de omgeving van de Breukeleveensche Plas. Het ging hier vermoedelijk om jonge ongepaarde dieren. Omdat de groep zich veel buiten het werkgebied ophield is deze niet in de tabel opgenomen.

Op het niet geïnventariseerde deel van het Gooimeer dat bij het werkgebied hoort, zijn de volgende aantallen Knobbelzwanen waargenomen:

- 17 ex. bij Hollandse Brug, zonder datum
- 10 ex. voor Oostermeent (gem.Naarden) 09-05-1988
- 20 ex. voor het Magdalenabos 29-05-1988
- 33 ex. voor het Magdalenabos 16-06-1988
- 2 ex. omgeving van de Huizerpier 22-05-1988
- 13 ex. omgeving van de Huizerpier 04-06-1988

6. DISCUSSIE

Om iets te kunnen zeggen over de populatieontwikkeling van de Knobbelzwaan in het werkgebied moeten de telgegevens van dit onderzoek vergeleken worden met die van de eerder gehouden onderzoeken.

Wegens de lange tussen de tellingen liggende periode en het verschillende aantal telgebieden waarin de onderzoeken werden uitgevoerd, wordt het maken van een verantwoorde vergelijking bemoeilijkt.

Daarom wordt dit onderzoek niet met de eerder gehouden najaarstellingen vergeleken (Klippel 1978, Klippel 1979, Klippel 1980), maar uitsluitend met de eerder gehouden voorjaarstellingen (Moolenbeek 1978 en Klippel 1979). Omdat het werkgebied sinds de eerste twee tellingen een andere indeling van de deelgebieden heeft gekregen en omdat een aantal deelgebieden niet bij elke telling werd geïnventariseerd, kunnen een aantal deelgebieden niet bij de vergelijking betrokken worden. De aantallen en de indexering zijn in onderstaande tabel waargegeven (Tabel 2).

TABEL 2: Absolute aantallen en indexcijfers van vergelijkbare deelgebieden

	<u>1978</u>	<u>1979</u>	<u>1988</u>
Absolute aantallen :	128	59	87
Indexcijfers :	100	46,1	68

Bovenstaande cijfers zeggen niets over de populatieontwikkeling in het hele werkgebied.

De grote daling van het aantal Knobbeltzwanen tussen 1978 en 1979 is vrijwel zeker het gevolg van de strenge winter van 1978-1979.

Omdat er na 1979 acht jaar lang geen telling van Knobbeltzwanen in het voorjaar is gehouden, is het niet verantwoord om mogelijke oorzaken van het aantalsverloop tussen 1979 en 1988 aan te geven.

Een heel ander punt is de wijze waarop het aantal broedparen is berekend. Omdat in de broedtijd jonge en ongepaarde Knobbeltzwanen meestal in groepsverband voorkomen zijn solitair waargenomen exemplaren en niet broedend waargenomen paren toch als broedpaar gerekend. Het totaal aantal broedparen is dus de som van paren met een nest, paren met of zonder jongen en de bovengenoemde solitaire adulte exemplaren.

Uit het bovenstaande blijkt dat er in het voorjaar van 1988 in het werkgebied tenminste 281 Knobbeltzwanen aanwezig waren. In 1978 waren dat er 249 (Moolenbeek 1978) en in 1979 waren dat er 123 (Klippel 1980). Deze getallen wekken de indruk dat er een toename was in het aantal Knobbeltzwanen. Omdat bij deze onderzoeken niet steeds dezelfde deelgebieden geïnventariseerd zijn is het niet juist om deze aantallen met elkaar te vergelijken. In 1988 is daarnaast ook een groter aantal deelgebieden geïnventariseerd. Wanneer alleen de vergelijkbare deelgebieden met elkaar worden vergeleken blijkt dat er na 1978 een afname van het aantal Knobbeltzwanen is. Ten opzichte van het dal in 1979 is een licht herstel te bemerken.

De Knobbeltzwanen komen vooral voor in het westen en in het oosten van het werkgebied. Dit zijn respectievelijk het polder- en plassen gebied rond de Vecht en de Eempolders.

De telling geeft 53 berekende broedparen aan. Bij 20 hiervan zijn jongen waargenomen. Dat waren er 99. Hieruit volgt een gemiddeld aantal jongen per broedpaar met jongen van 4,95.

Vergeleken met de voorjaarsstelling van 1978 (Moolenbeek 1978) is er een aanzienlijk verschil met het Utrechtse deel van het onderzoeksgebied. Op plaatsen waar toen regelmatig verspreid groepjes werden waargenomen ontbraken deze nu in een groot deel van de onderzochte gebieden.

De vraag hoe de populatieontwikkeling tussen 1979 en 1988 is geweest blijft onbeantwoord. Nader onderzoek is gewenst om er achter te komen welke factoren van invloed zijn op de knobbeltzwanenpopulatie. Hieruit blijkt dat er mogelijkheden voor eventuele nieuwe onderzoeken zijn.

7. SAMENVATTING

Tijdens de in het voorjaar van 1988 uitgevoerde telling van Knobbelzwanen werden 281 exemplaren geteld. Uit de verzamelde gegevens kon een aantal van 53 broedparen worden berekend. Het gemiddelde aantal jongen per broedpaar met jongen bedroeg 4,95.

Het lijkt erop dat de populatie zich op een dalende lijn bevindt. Jaarlijks onderzoek om de populatieontwikkeling te kunnen volgen lijkt gewenst.

8. DANKWOORD

Aan de knobbelzwanentelling van 1988 hebben de volgende personen hun medewerking verleend.

W.van de Bedum	H.J.van der Leen
A.P.Beijaard	H.A.Machielse
W.J.Bindt	E.Majoor
R.van den Brink	P.Majoor
W.van den Brink	M.H.Malta
W.Duurland	J.Meulman
Mw.van de Geer	B.Oosterbaan
H.van Grieken	K.Querner
H.Hardon	P.Schouten
H.Hoefkens	H.J.Slurink
R.Th.Huizenga	T.Stoker
J.de Jonge	A.P.Vermeule
D.A.Jonkers	F.Verschuure
P.Keuning	K.Vlaanderen
A.J.van Klaveren	N.M.de Vreeze
N.A.Klippel	F.H.van de Weijer
A.H.de Kloet	

Zonder hun deelname was het niet mogelijk geweest dit verslag te schrijven.

Een bijzonder woord van dank gaat uit naar:

- A.P.Vermeule, die mij hielp met de organisatie en de werkwijze van de telling.
- D.A.Jonkers, voor het adviseren over de uitwerking en het kritisch doornemen van het manuscript.

9. GERAADPLEEGDE LITERATUUR

1. Harrison C. 1977 Elseviers Broedvogelgids .Nesten, eieren en jongen van alle in Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten broedende vogels Elsevier .Amsterdam-Brussel
2. Hustings, M.F.H. et al.1985.Vogelinventarisatie. Natuurbeheer in Nederland, deel 3. Pudoc/Vogelbescherming . Wageningen/Zeist
3. Klippel N.A., 1979 Najaarstelling Knobbelzwaan, Meerkoet en Smient. 10 en 11 november 1978. De Korhaan 13(2) : 42-46
4. Klippel N.A. 1980 Voorjaarstelling Knobbelzwaan 21 en 22 april 1979. Najaarstelling Knobbelzwaan en Meerkoet 24 en 25 november 1979. De Korhaan 14(1) : 29-31.
5. Klippel N.A. 1981 Voor-/Najaarstelling Knobbelzwaan. De Korhaan 15(2):44-46
6. Moolenbeek R.G. 1978. De Knobbelzwaan (Cygnus olor)tussen Vecht en Eem. Vogelwerkgroep het Gooi en Omstreken nr. 31. Zie ook: De Korhaan 12(5): 138-144.
7. Ruitenbeek W. & Andersen-Harild P. 1979. De Knobbelzwaan Kosmos Vogelmonografiën Amsterdam - Antwerpen.

10. BIJLAGE

Geinventariseerde deelgebieden:

- 7 Noordpolder Beosten Muiden
- 8 Zuidpolder Beosten Muiden
- 10 Binnendijksche, Overscheensche, Berger- en Meentpolder
- 11 Keverdijksche Overscheensche Polder
- 13A Nieuwe Keverdijksche Polder
 - B " " "
 - C " " "
- 14A " " "
 - B " " "
- 15A Noorder- of Rietpolder
- 16 Bloemendalerpolder
- 18 Heintjesrak- en Broekerpolder
- 19 Hilversumsche Meent
- 20 Hinderdam
- 22 Aetsveldsche Polder
- 23 Horn- en Kuijerpolder
- 24A Spiegelpolder
- 25 Hollandsch Ankeveen Westzijde (plassen)
- 26A Stichts Ankeveen Westzijde (plassen) met Bergse Pad als
 - B binnengrens
- 27 Hollandsch Ankeveen Oostzijde
- 28 Stichts Ankeveen Oostzijde
- 29A Hoekerpolder
 - B Polder Garsten
 - C Polder Voorburg
- 31A Horstermeerpolder
 - B "
- 32 Meer Uiterdijksche Polder
- 33A Polder Dorssewaard
 - B Kleizuwe
- 34 Kortenhoef Westzijde (plassen)
- 35 Kortenhoef Oostzijde (Oppad, Achter de kerk)
- 36 's-Gravelandse landgoederen Noord
- 37 " " " Zuid
- 38B 's-Graveland-Rade (grasland)
- 39 Wijde Blik
- 40A Het Hol
 - B Grasland
 - C Suikerpot, Schildersplasjes
- 42 Egelshoek
- 52A Naarden Vesting
- 53 Oostermeent (Naarden)
- 57 onbebouwde gedeelte Oostermeent 4de kwadrant
- 58 Oostermeent
- 86B Noordpolder te Veen
- 87A Noordpolder te Veld
 - B Maatpolder

- 88B Zuidpolder te Veen
- 89 Zuidpolder te Veid
- 90 Amsterdamse Waterleidingplas
- 91 Loenderveensche Plas
- 92 Vuntus
- 94 Drecht
- 95 De Ster
- 97A Loosdrechtsche Plassen Eerste Plas
- B " " Tweede Plas
- C " " Derde Plas
- D " " Vierde Plas
- 99 Breukeleveensche Plas
- 100 Polder Nieuw Loosdrecht
- 101 Achteraf + Eendekooi